

//////////////////////VITA*////////////////////////////////////

*Fekete hattyúk és fehér rinocéroszok között:
szakértői pódiumbeszélgetés a válságokról és
válságkezelésről a mai magyar
élelmiszer-gazdaságban*

BORBÉLY CSABA – LAKNER ZOLTÁN

Kulcsszavak: Covid, fejlesztéspolitika, gazdaságpolitika, Ukrajna, új gazdasági világrend

JEL-kód: Q10, E00, E6

**ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK,
KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK**

Századunkat sok elemző szerint az előre jelezhető válságok (fekete hattyúk) és a váratlan megrázkódtatások (fehér rinocéroszok) jellemzik. Az elmúlt években kialakult járványügyi és háborús válság és annak kezelése számos tapasztalattal és tanulással szolgál, ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy a magyar mezőgazdaságnak és élelmiszeriparnak folyamatosan fel kell készülnie az új kihívásokra. Ezek közé tartozik az EU keleti és délkeleti bővítése, valamint a napjainkban kibontakozó új világrend. A Covid időszaka egyértelműen bebizonyította, hogy mennyire erőteljesen globalizált az élelmiszerlánc. A válságok hatására nyilvánvalóvá vált, hogy az állami szerepvállalás továbbra is alapvető jelentőségű. A hatékony támogatáspolitiká továbbra is fontos eszköze az élelmiszerlánc fejlesztésének, de egyes célokat (pl. munkahelyteremtés) újra kell gondolunk.

PÓDIUMBESZÉLGETÉS

A Gazdálkodás 2023-as konferenciájának második részét egy kerekasztal-beszélgetés képezte, ahol meghívott vitapartnereként Éder Tamást (Felelős Élelmiszergyártók Szövetsége, elnök, Bonafarm Zrt., vállalati kapcsolatok és kommunikációs igazgató), Papp Gergelyt (NAK, szakmai főigazgató-helyettes) és dr. Goda Pált (Agrárközgazdasági Intézet, ügyveze-

tő igazgató) köszönthették a résztvevők. A moderátori feladatokat dr. Lakner Zoltán (MATE Agrár- és Élelmiszergazdasági Intézet, egyetemi tanár) látta el, és előzetesen a szervezők Támogató kormányzat, sikeres vállalkozások? címmel indították útjára a beszélgetést. A kötetlen eszmecsere során számos értékes gondolat hangzott el, amelyek közül a leglényegesebbeket a vitaindító kérdésekkel együtt ennek az írásnak a segítségével adjuk közre.

¹ A "VITA" rovatban megjelent közlemények a szerzők véleményét tükrözik, mellyel a Szerkesztőség nem feltétlenül ért egyet.

„A Covid–19 váratlan, sokkszerű esemény volt, amely szerencsére elmúlt. Vannak-e, és ha igen, milyen tanulságai a kialakult helyzetnek a gazdaság és társadalom egésze, és ezen belül az élelmiszer-gazdaság számára?”

A Covid–19 járvány elmúlt ugyan, de számos olyan tapasztalata és tanulsága van, amelyek elemzése különösen fontos a következő évtizedek gazdaságfejlesztési stratégiáinak kidolgozása és megvalósítása szempontjából. Ezek között négy tényező emelendő ki:

- Bebizonyosodott, hogy az élelmiszerlánc globális és nagyon sok szállal kötődik a nemzetközi gazdasági együttműködések szövevényes rendszeréhez. Ez azért is van így, mert az élelmiszer-termelés rendkívül összetett, egy-egy termék előállításá különböző országokban működő, gyakran eltérő szektorokban tevékenykedő gazdálkodó szervezetek komplex és összehangolt munkáját követeli meg. Erre jó példa, hogy egy viszonylag egyszerű itálipari termék (pl. ásványvíz) elkészítése is meghiúsulhat, ha éppen nem áll rendelkezésre az a csomagoló-eszköz-gyártó, aki a palack zárókupakját elkészíti. Ebből az következik, hogy nyilvánvalóvá vált a nemzetközi koordináció jelentősége és az élelmiszerlánc egészének viszonylagos sebezhetősége.
- A pandémia okozta leállások, lezárások, kényszerintézkedések idején azt is láthattuk, hogy az élelmiszerlánc egésze jól vizsgázott, mert a logisztikai nehézségek ellenére a lakosság alapvető termékekkel történő ellátása megtörtént.
- A helyzet másik tanulsága az állam koordinációs szerepének nélkülözhetetlensége volt. Bebizonyosodott, hogy hatékony állami szabályozó mechanizmusok nélkül sem a gazdaságon belüli, sem az államok közötti együttműködés nem valósulhat meg és nem sikerülhet az ellátás zavartalanságának biztosítása rendkívüli helyzetekben. Ebből követke-

zően a tapasztalatok egyértelműen aláhúzták az állami beavatkozás szerepét, jelentőségét, és az állam kompetenciájának fontosságát vészhelyzet idején.

- Az élelmiszeriparban hosszú időn keresztül a hatékonyság fokozása volt az egyedüli cél, a járvány azonban igazolta, hogy emellett a biztonság legalább ilyen fontos, ezért a beszállítók diverzifikációjára van szükség.

Az orosz–ukrán konfliktus elemzése messze meghaladja a beszélgetés kereteit, de a háború hatása erőteljesen érinti az élelmiszerláncot. Milyen rövid- és hosszabb távú következményei vannak a konfliktusnak az EU és ezen belül a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar szempontjából? Sokak szerint az orosz–ukrán háború egy új világrend első fegyveres konfliktusa, amely jelzi a globális hatalmi egyensúlyi viszonyok gyökeres átalakulását. Ha ez így van, mi következik ebből az európai és a magyar agrártermelés szempontjából?

Az Európai Unió és szövetségesei az elmúlt években – és különösen a fegyveres konfliktus kirobbanását követő több mint másfél esztendőben – nagyon jelentős anyagi és egyéb áldozatokat hoztak Ukrajna támogatása érdekében. Nyilvánvaló, hogy bármilyen is legyen a konfliktus befejeződése, az akkori Ukrajna számíthat majd az Európai Unió támogatására. Az unió jól felfogott érdeke, hogy az ukrán állam támogatásával és modernizációjával igazolja az Európai Unió értékrendjének és gazdaságának fölényét, ezzel vonzó példát mutatva fel számos más állam számára is. Ebből az következik, hogy a háború utáni időszakban várhatóan minden figyelem arra irányul majd, hogy Ukrajna gazdaságát minél gyorsabban modernizálják. Tekintve, hogy az ország mezőgazdasága rendkívül erőteljesen koncentrált, azaz jelentős a nagyon nagy méretű üzemek aránya, ezért valószínűsíthető, hogy a mezőgazdaság konszolidációja viszonylag gyorsan végbemegy majd. Ha Ukrajna európai uniós

integrációja bekövetkezik, akkor ez valószínűleg magával vonja a balkáni államok európai uniós tagfelvételét és integrációját is. Ez magyar szempontból két dolgot jelent. Egyrészt jelentős uniós források koncentrációját ezen országok fejlesztésére. Nyilvánvaló, hogy a források elvonása döntően korábban csatlakozott, viszonylag új tagországok rovására valósul majd meg. Másrészt látnunk kell azt is, hogy az ukrán mezőgazdaság adottságai rendkívül hasonlítanak a hazaiakhoz, ebből az is következik, hogy az ukrán mezőgazdaság fejlődése valószínűleg éppen azokon a piacokon jelent majd erősödő konkurenciát, ahol Magyarországnak viszonylag kedvező pozíciói voltak. Figyelemreméltó például, hogy Ukrajna napraforgómag-termelése amíg több mint negyed évszázad alatt, 1996 és 2022 között több mint hétszeresére növekedett, búzatermesztése két és félszeresére, kukoricatermesztése több mint ötszörösére emelkedett.

Az EU stratégiája alakulóban, formálódóban van, akár az integráció erősítése, akár a bővítési folyamat szempontjából. Ezek a folyamatok milyen hatással lesznek az unió és ezen belül hazánk mezőgazdaságára és élelmiszeriparára?

Ha az Európai Unió tagállamainak száma folyamatosan növekszik, akkor ez egyre nehezebbé teszi a korábban kialakított keretek fenntartását és az egységes cselekvést. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a nagy, föderációs államok ne lehetnének tartósan életképesek, jó példa erre India, az Amerikai Egyesült Államok, illetve Németország. A jelenlegi nehézkes működés előrevetíti, hogy ezen államok jövőbeni együttműködése nem képzelhető el az Európai Unió alapelveinek tekintett konszenzusos döntéshozatal alapján. Valószínű, hogy az átalakuló Európai Unió másfajta döntéshozatali mechanizmusok működtetését igényli, ez viszont valószínűsíthetően a nemzeti érdekek érvényesítése szempontjából jelent új kihívásokat,

elsősorban a kisebb, korlátozottabb érdekvérvényesítési lehetőségekkel rendelkező országok számára.

EU-tagságunk közel húszéves. Ez egyszerre jelentett kihívást és lehetőséget. Mennyire sikerült kiaknáznunk a rendelkezésre álló többletforrásokat, vannak-e és ha igen, milyen tanulságai az elmúlt két évtizednek a gazdaságpolitika és a gazdálkodó szervezetek szempontjából?

A támogatáspolitikát régóta az egyik legneuralgikusabb pontja a gazdaságpolitikának. Hosszú évtizedek alatt több alkalommal bebizonyosodott, hogy a támogatások elsősorban a veszteségek fedezését szolgálják, így éppen a hatékonysági és versenyképességi hiányok és problémák leplezésére, eltakarására alkalmasak, sokkal kevésbé a valóban versenyképes területek kiemelt támogatására. Ebből az is következik, hogy a támogatási rendszer egyfajta egalitarizmus fenntartását szolgálja, és sokkal kevésbé ösztönöz a teljesítmény növelésére. A támogatási rendszer eddigi működésének tapasztalatai rendkívül vegyesek, és nehéz igazolni az összefüggést a támogatásra fordított források és a versenyképesség között. Sok esetben láthatjuk, hogy a támogatások eredményeként létrehozott beruházások nem szolgálták kellő hatékonysággal a versenyképességet és a tartósan fenntartható gazdasági növekedést. Több esetben előfordult, hogy a támogatások folyósítása egyfajta addicionális, kiszámítható jövedelmet jelentett az alacsony hatékonysággal működő termelőknek. Ennek jellegzetes példája volt az almatermelők hatékony érdekvérvényesítő tevékenysége, amely biztosítja a jövedelem megszerzését egy alacsony hozzáadott értékű termékszerkezet (léalma) fenntartásához. A támogatások gyakran túlzott kapacitások kiépítését is jellemezték, például érthetetlen, miért kell mindenkinek külön bortöltő-palackozó rendszer. Figyelembe kell azonban azt is venni, hogy a támogatásoknak jelentős szerepük volt a vidéki szegénység csökkentésében. Az

áttételes hatások miatt (pl. a mezőgazdasági termelők vásárlóerő-növekedése hozzájárult egyéb területek fejlődéséhez is) a támogatások fontos szerepet játszottak a vidékfejlesztésben, így hozzájárultak a vidék népességmegtartó képességéhez.

A következő években jelentős fejlesztések előtt állunk. Mennyire van felkészülve a kormányzat, az érdekképviseletek és a vállalkozások a források optimálisallokációjára? Mit kellene tenni a helyzet javítása érdekében?

A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar helyzetét nagyon nehéz egyszerűen jelzőkkel illetni és jellemezni. Vannak olyan szakágazatok, amelyek műszaki-technológiai színvonala továbbra is elmarad a vezető nyugat-európai szinthez képest, ugyanakkor több területen (pl. a keveréktakarmánygyártásban, a növényolajgyártásban, valamint a folyékony cukrot és a bioetanolt gyártó biotechnológiai vállalatok esetén) mind mennyiségben, mind műszaki-technológiai színvonalban kiemelkedő gyártókapacitásokkal rendelkezünk. Az élelmiszeriparban több évtizedes fejlesztési lemaradást kell behoznunk. Ezt a cél viszonylag jól szolgálták az elmúlt években központi forrásból megvalósított támogatások, aminek eredményeként a technológiai elmaradottság csökkent, de még nem volt elég lehetőség innovatív megoldások kidolgozására. Az élelmiszeripari vállalatok alapvetően a kapacitások bővítésére, és kevésbé az innovációra használták a fejlesztési forrásokat. Az élelmiszeripari vál-

latok konszolidációját követően a magyar tulajdonú családi vállalkozások megerősödésével reális esély van rá, hogy a magyar élelmiszeripar innovációs tevékenysége tovább erősödjön és bővüljön. Nagyon át kell gondolnunk viszont a támogatás- és foglalkoztatáspolitikai összefüggéseit. Az elmúlt évtizedek támogatáspolitikájának egyik központi eleme a munkahelyek megtartása, illetve új munkahelyek létesítése volt. Az elmúlt években viszont egyértelművé vált, hogy a fő probléma nem a munkanélküliség, hanem az egyre jelentősebb mértékű munkaerőhiány. Ez olyan tényező, mely a korábbi támogatási célkitűzések újragondolását teszi szükségessé.

Az EU stratégiája alakulóban, formálódóban van, akár az integráció erősítése, akár a bővítési folyamat szempontjából. Ezek a folyamatok milyen hatással lesznek az unió és ezen belül hazánk mezőgazdaságára és élelmiszeriparára?

Kiemelkedő fontosságúnak tekintendő a kereskedelem szerepe a vertikális integrációban. Az innovációs kezdeményezések növekvő mértékben kapcsolódnak majd a kereskedő vállalatokhoz, hiszen ezen szervezetek állnak napi kapcsolatban a fogyasztókkal, ismerve azok igényeit. Számos külföldi példa van arra, hogy a kereskedelem hoz létre élelmiszeripari termelő beruházásokat, ilyen például a Walmart, amely tejfeldolgozó üzemekkel rendelkezik. A vertikális és horizontális integrációs kapcsolatok további erősítése hatékonyan szolgálhatja a versenyképesség javulását.